

لینک نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/7C7EA909A3EF35E1/3%

بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان (در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی)^۱

نوع مقاله: پژوهشی

* سمیرا میرزاپور

E-mail: samira.mirzapour@gmail.com

** افسانه زمانی‌مقدم

E-mail: afz810@gmail.com

*** پریش جعفری

E-mail: pjaafari@srbiau.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱/۷

چکیده

هدف از انجام این تحقیق، بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی است. کلیه معلمان، مدیران و معاونان مدارس متوسطه عادی دولتی شهر تهران به تعداد ۲۵۱۴۹ نفر، جامعه آماری این مطالعه را تشکیل می‌دهند. حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۳۷۸ نفر تعیین شد. برای نمونه‌گیری، شهر تهران به ۵ منطقه جغرافیایی تقسیم شده و در هر منطقه نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای صورت گرفت. بدین ترتیب ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری گردید. ابزار پژوهش عبارت است از دو پرسشنامه محقق ساخته که این ابزار ۱۶ گویه دارد که جمعاً دو بعد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی را مورد سنجش قرار می‌دهند. پس از اطمینان از روایی و پایایی مناسب ابزار به روش روایی محتوایی و نیز محاسبه آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۶، سؤالات تحقیق با استفاده از آزمون‌های آماری T، تحلیل عاملی و تحلیل شبکه‌ای با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و سوپر دیسیژن تحلیل شدند. آزمون تحلیل عاملی و بارهای عاملی محاسبه شده، نشان‌دهنده کارکرد بالای آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد مورد مطالعه بود. نتایج دو مؤلفه در بعد سیاسی - جغرافیایی و نیز دو مؤلفه در بعد دینی هویت ملی را معرفی کردند که به ترتیب عبارت‌اند از: «سرزمین» و «نظام حاکم» در بعد سیاسی - جغرافیایی و نیز «باورها» و «رفتار» در بعد دینی.

کلید واژه‌ها: هویت ملی، آموزش و پرورش، مقطع متوسطه، تهران، ابعاد سیاسی - جغرافیایی دینی.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «ارائه مدلی به‌منظور ارتقای نقش آموزش و پرورش در شکل‌دهی

هویت ملی دانش‌آموزان» شهریور ۹۸ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران است.

* دانش‌آموخته دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

** دکتری مدیریت آموزشی، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران، نویسنده‌ی مسؤول

*** دکتری مدیریت آموزشی، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

مقدمه و طرح مسأله

بی تردید آموزش و پرورش یکی از اساسی‌ترین نهادهای هویت‌ساز است. یکی از هدف‌های اساسی آموزش و پرورش ایجاد حس مسؤولیت مدنی، احترام و علاقه به کشور خویش (حبّ وطن) و خدمتگزاری شایسته به آن در میان دانش‌آموزان و نمایندگان نسل جدید است. تقویت روحیه دفاع از موجودیت تاریخی کشور به‌طور کلی یا دفاع از اجزای آن (فرهنگ، آب و خاک و...) در هنگامه تهدید و هجوم خارجی و نیز تقویت عرق ملی و حس علاقه به پیشرفت و ترقی گروه ملی (کشور) در عرصه رقابت‌های بین‌المللی، از وظایف اساسی نظام تعلیم و تربیت محسوب می‌شود (عبایی کوپایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵).

امروزه با بروز مسائلی از قبیل جهانی‌شدن و هجوم بی‌وقفه فرهنگ‌های جهانی و نیز کم‌رنگ شدن پرستاب مرزهای فرهنگی بین ملت‌ها، توجه به حفظ هویت ملی و حریم فرهنگی خاص ملت‌ها، بیش‌ازپیش اهمیت و حساسیت پیدا کرده است. تحقیق حاضر هم با چنین دغدغه‌ای شکل گرفته و تلاش می‌کند تا با تبیین ابعاد مختلف هویت ملی دانش‌آموزان، کارکرد آموزش و پرورش در شکل‌دهی این ابعاد را تسهیل و تقویت کند.

ادبیات و چارچوب مفهومی

هویت ملی مجموعه‌ای از گرایش‌ها و نگرش‌های مثبت نسبت به عوامل، عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه‌کننده در سطح یک کشور به‌عنوان یک واحد سیاسی است. براساس این تعریف، هویت ملی به‌عنوان مفهومی مرکب و چند رکنی در نظر گرفته شده است که در سطح ذهنیت و رفتار یکایک شهروندان قابل‌بررسی و جست‌وجو است. با بررسی دیدگاه صاحب‌نظران در مورد پایه تشکیل یک هویت جمعی، می‌توان بر دو عنصر عمده و مشترک، یعنی «احساس تعهد» و «تعلق عاطفی» تأکید نمود. بدین ترتیب در صورتی که هویت ملی را جامع‌ترین هویت جمعی و یا هویت جامعه‌ای بدانیم، تعریف آن چنین خواهد شد: «هویت ملی نوعی احساس تعهد و تعلق عاطفی نسبت به اجتماع عام (ملی) است که موجب وحدت و انسجام جامعه است و بخشی از هویت فرد را تشکیل می‌دهد» (رزازی‌فر، ۱۳۸۹: ۴).

در مورد مؤلفه‌های سازنده هویت ملی باید به چند نکته توجه داشت: نخست این‌که، نمی‌توان تنها از یک مؤلفه به‌عنوان تنها مؤلفه هویت ملی صحبت کرد بلکه این مفهوم حاصل تلفیقی از مؤلفه‌های گوناگون بوده و این ترکیب و تلفیق در میان ملل

مختلف، متفاوت است. دوم، از آنجاکه ملت‌ها به‌طور کلی از لحاظ فرهنگی دارای تکثر و تنوع هستند، مؤلفه‌های هویت ملی در جوامع مختلف می‌تواند کاملاً متفاوت باشد. برای مثال دین در یک جامعه یکی از مؤلفه‌های هویت ملی است، در حالی که در جامعه دیگر جزء مؤلفه‌های هویت ملی محسوب نمی‌شود. سوم این‌که، مؤلفه‌های هویتی پایدار نیست و در دوره‌های مختلف تاریخی دگرگون می‌شود (آقاپور، ۱۳۹۱: ۱۴۹).

اهمیت نقش تأثیرگذار هویت در سطوح مختلف حیات فردی و اجتماعی و ایجاد تعهد و وابستگی میان گروه‌های مختلف جامعه را می‌توان مهم‌ترین عامل در قوام بخشیدن به پیوندهای اجتماعی و در نهایت همبستگی ملی به‌منزله‌ی ضامن بقا و تداوم جوامع بشری به‌شمار آورد (کریزی^۱، ۲۰۱۵: ۲۲). نظام آموزشی به‌عنوان نهادی شاخص و یکی از مهم‌ترین عوامل در انتقال، بسط و اعتلای فرهنگ در تعمیق و تکوین هویت ملی و حفظ انسجام فرهنگی و همبستگی ملی دارای اهمیت قابل ملاحظه‌ای است (مظفر، ۱۳۹۱: ۶). نظام آموزشی در تحقق هویت ملی نقش اساسی بر عهده دارد و باید تمهیدات لازم را برای فراهم نمودن مؤلفه‌های مربوط به هویت ملی پدید آورد تا افرادی را پرورش دهد که در آرمان‌خواهی و حرکت به‌سوی آن، با ملت همسو و همگام بوده و ویژگی‌های مربوط به فرهنگ و هویت مربوط به آنان را دارا باشند. (رهبری و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۶)

در دهه اخیر، جمهوری اسلامی ایران، تأکید فراوانی درباره توجه جدی به مسأله آموزش و پرورش و عدم تناسب، وارداتی بودن و ناکارآمد بودن الگوی آموزش و پرورش فعلی و ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش کرده است؛ لذا رهنمودهای مقام معظم رهبری، زمینه را برای ایجاد یک تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش براساس الزامات نهادی، هویتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، معنوی و اقتضانات جامعه اسلامی ایران فراهم نموده است (رهبری و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۶).

با توجه به اهمیت نکات یاد شده، این مطالعه در ادامه مطالعه پیشین که ابعاد فرهنگی، اجتماعی و تاریخی هویت ملی دانش‌آموزان را مورد بررسی قرار داد، به واکاوی ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی دانش‌آموزان پرداخته است.

در همین راستا برای دستیابی به اهداف تحقیق، با مطالعه ادبیات و مبانی نظری موجود پیرامون هویت ملی، فهرستی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد «سیاسی -

جغرافیایی» و «دینی» گردآوری شده است که در قالب چارچوب مفهومی زیر ارائه می‌گردد:

جدول شماره ۱: چارچوب مفهومی تحقیق

مطرح کننده	شاخص	ردیف	مؤلفه	بعد
عبداللهی ۱۳۸۹، گودرزی و بختیاری ۱۳۹۵، علیرضا ۱۳۸۵، لطف‌آبادی ۱۳۸۵، خسروی ۱۳۹۰، رزازی‌فر ۱۳۸۹، قانون اساسی، رضایی و همکاران ۱۳۹۴، قالیباف و پوینده ۱۳۹۰، مرتضایی و ادیسی ۱۳۹۳، چلبی ۱۳۹۳، منصوری و فریدونی ۱۳۸۸، قربانی و همکاران ۱۳۹۲، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱، صالحی‌عمران و شکیباییان ۱۳۸۶، قاسمی ۱۳۸۷، علیرضایی ۱۳۸۵، خدایار و فتیحی ۱۳۸۷، جابر و همکاران ۲۰۱۵، بردیویاوا و همکاران ۲۰۱۶، فضیله و همکاران ۲۰۱۲، آمیووا ۲۰۱۰.	میراث سرزمینی مشترک و احساس تعلق به آن	۱	سرزمین	سیاسی - جغرافیایی
خواججه‌سروی ۱۳۸۹، سند تحول تارنر ۲۰۱۴، خسروی ۱۳۹۰، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، هاردر ۲۰۱۴، کوه ۲۰۱۰.	شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن	۲		
خسروی ۱۳۹۰، رزازی‌فر ۱۳۸۹، خواججه‌سروی ۱۳۸۹، امام خمینی، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، رضایی ۱۳۸۸، عارف ۱۳۸۹، هیرو ۱۳۹۰.	دفاع از میهن و تمامیت ارضی آن	۳		
سند چشم‌انداز حافظ‌نیا ۱۳۸۱، قالیباف و پوینده ۱۳۹۰، شورای عالی آ.پ، نیک‌ملکی و مجیدی ۱۳۹۲، ژلیسلی ۲۰۱۳، دیویدسون ۲۰۱۶، هاردر ۲۰۱۴، هودی و خطیب ۲۰۰۷، خسروی ۱۳۹۰، هیرو ۱۳۹۰.	پذیرش، احترام و افتخار به نظام اسلامی - ایرانی حاکم	۴	فکر و عمل	
سند چشم‌انداز سند تحول آ.پ، رواسانی ۱۳۸۰، شیخاوندی ۱۳۸۰، کوه ۲۰۱۰، خسروی ۱۳۹۰، مقصودی ۱۳۹۱، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، لوبیر ۲۰۱۳.	وحدت، همگرایی و یکپارچگی ملی تحت لوای حاکمیت مشترک	۵		

عبدالهی ۱۳۸۹، قالیباف و پوینده ۱۳۹۰، تارنر ۲۰۱۴، مرتضایی و ادیسی ۱۳۹۳، چلبی ۱۳۹۳، منصوری و فریدونی ۱۳۸۸، قربانی و همکاران ۱۳۹۲، هاردر ۲۰۱۴، فضیله و همکاران ۲۰۱۲، کوه ۲۰۱۰، خسروی ۱۳۹۰، رضایی ۱۳۸۸، زهیری ۱۳۸۶، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹.	وفاداری و تعهد به ملت و کشور	۶		
حافظنیا ۱۳۸۱، موتنیویالت ۲۰۱۵، تارنر ۲۰۱۴، زهیری ۱۳۸۶، کرمی ۱۳۸۷، راین و فرودر ۲۰۱۱، آقاپور ۱۳۹۱، هودی و خطیب ۲۰۰۷، آمیبووا ۲۰۱۰، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، کوه ۲۰۱۰، خسروی ۱۳۹۰، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹.	افتخار و مباحات به نام کشور در عرصه‌های بین‌المللی	۷		
ابوالحسنی ۱۳۸۷، توسلی ۱۳۹۲، چلبی ۱۳۹۳، قربانی و همکاران ۱۳۹۲، رضایی ۱۳۸۸، خسروی ۱۳۹۰، قاسمی ۱۳۸۷، زهیری ۱۳۸۶، آسیویانیتی ۲۰۱۲، احمدی ۱۳۸۸، عارف ۱۳۸۹، نامدار طالشانی ۱۳۸۲، اسمیت ۱۳۸۳، صالحی عمران و شکیباییان ۱۳۸۶، هودی و خطیب ۲۰۰۷، آوست و باکر ۲۰۰۷.	همکاری و همراهی با نهادهای سیاسی کشور در مواقع حساس	۸		
شورای عالی آ.پ. آیت‌الله خامنه‌ای، آکوبانیتی ۲۰۱۲، زهیری ۱۳۸۶، آوست و باکر ۲۰۰۷، رضایی ۱۳۸۸، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، کوه ۲۰۱۰، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹، هیرو ۱۳۹۰.	شناخت و پاسداشت الزامات امنیت ملی	۹		
رضایی ۱۳۸۸، حافظنیا ۱۳۸۱، نیک‌ملکی و مجیدی ۱۳۹۲، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، زهیری ۱۳۸۶، خسروی ۱۳۹۰، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹.	پاسداشت پول و سرمایه‌های ملی در جهت پیشرفت کشور	۱۰		
ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، عارف ۱۳۸۹، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، رضایی ۱۳۸۸، زهیری ۱۳۸۶، غفوری ۱۳۸۸، هیرو ۱۳۹۰.	التزام قولی و عملی به اصول و فروع دین	۱۱	ج. ۳ گ	ز. ۳

ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، غفوری ۱۳۸۸، هیرو ۱۳۹۰، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، عارف ۱۳۸۹، رضایی ۱۳۸۸.	احترام قولی و عملی به پیشوایان و بزرگان دینی	۱۲	۳
عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۹۵، مرشدی ۱۳۹۶، غفوری ۱۳۸۸، ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹.	التزام به ارزش‌های وحدت‌بخش اسلامی	۱۳	
غفوری ۱۳۸۸، ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، عارف ۱۳۸۹، رضایی ۱۳۸۸، زهیری ۱۳۸۶، علیزاده‌اقدم ۱۳۸۹، هیرو ۱۳۹۰.	تعظیم شعائر اسلامی	۱۴	
قانون اساسی، ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، عارف ۱۳۸۹، غفوری ۱۳۸۸، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، رضایی ۱۳۸۸، زهیری ۱۳۸۶، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹.	ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل	۱۵	
عارف ۱۳۸۹، قانون اساسی، آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۹۵، غفوری ۱۳۸۸، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹، ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، زهیری ۱۳۸۶.	رعایت اخلاق اسلامی	۱۶	

مبانی نظری و سوابق تجربی مطالعه

یکی از فراگیرترین و مشروع‌ترین سطوح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی، هویت ملی است که پیرامون مفهوم ملیت شکل می‌گیرد. در رویکرد ملت - کشور ملیت به حوزه فرهنگی اسناد داده می‌شود و دولت به حوزه سیاسی. ملت، اجتماعی است که به سبب اشتراکات زبانی، تاریخی و سرزمینی دارای هویتی واحد شده است. به نظر کاستلز^۱، ملت جماعتی فرهنگی، با تاریخ و برنامه‌های سیاسی مشترک است که در ذهن و خاطره جمعی مردم ساخته می‌شود (قنبری، ۱۳۸۵: ۲۳).

هویت ملی برخلاف هویت‌های اولیه، تقریباً آخرین هویت اکتسابی است که فرد،

1 Castels

طی فرایند جامعه‌پذیری از طریق خانواده، مدرسه و رسانه کسب می‌کند. اگر آموزش و پرورش را جریان جامعه‌پذیری افراد جامعه بدانیم، انتقال و درونی کردن خلاقانه ارزش‌ها و نمادهای جامعه یکی از مهم‌ترین وظایف آن محسوب می‌شود. در این بین، هویت ملی که در پیوند با انسجام، وحدت و روند توسعه کشور است، باید در مرکز توجه قرار گیرد. برای حصول این مهم، تقویت هویت ملی باید جزو اهداف آموزش و پرورش قرار گیرد. در مطالعات تجربی بسیاری نقش فعال مدرسه در شکل‌گیری هویت ملی مشاهده شده است. در این راستا، صاحب‌نظران معتقدند که آموزش و پرورش در برنامه درسی آشکار به شکلی آگاهانه و در حیطه شناختی و در برنامه درسی پنهان به صورت عاطفی، باید به دنبال انتقال و درونی کردن ارزش‌های هویت ملی و تحکیم تعهد و التزام افراد به آن باشد. موضوع هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران (۱۳۹۰) در بند ۲۰ بیانیه ارزش‌ها به‌عنوان یکی از ارزش‌های اجتماعی و در بخش اهداف کلان به‌عنوان یکی از اهداف آموزش و پرورش مد نظر قرار گرفته است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۵).

اهمیت بالای موضوع هویت ملی، پژوهشگران بسیاری را به مطالعه در این زمینه علاقه‌مند کرده است.

کریمی و طوسی (۱۳۹۳)، تحقیقی با عنوان «سیاست‌گذاری اجتماعی و هویت‌سازی ملی» به انجام رساندند. این تحقیق توصیفی - تحلیلی، با مطالعه کتابخانه‌ای و روش تحلیل محتوای کیفی به انجام رسید. نتایج نشان داد سیاست‌گذاری اجتماعی با عام‌نگری و فراگیری خود، موجب پیدایش عدالت اجتماعی در جهان واقعی و تقویت حس تعلق شهروندان به مای جمعی و آفرینش همبستگی و سرمایه اجتماعی و نیل به استواری و آرامش اجتماعی می‌شود که همگی از سازوکارها و الزامات هویت‌سازی ملی به‌شمار می‌آیند.

راین و فروتر^۱ (۲۰۱۱) ضمن تحقیقی با عنوان «مقایسه مدل‌های هویت فرهنگی و ملی زلاندنو» که در دانشگاه لینکلن انجام شد، مدل هویت ملی را متشکل از عوامل زیر دانسته است: «تاریخ ملی»، «هنرهای ملی»، «ورزش‌های ملی»، «ارزش‌ها و اندیشه‌های ملی»، «نمادها و عناصر مهم میراث فرهنگی»، «دانش و فناوری»، «جنبه‌های بین‌المللی فرهنگ»، «جغرافیا و بزرگی کشور»، «محیط» و «سبک زندگی».

---

1. Rinne & Fairweather

فضیله^۱ و همکاران (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای با عنوان «نقش آموزش در شکل‌دهی هویت ملی جوانان» با جامعه آماری متشکل از ۳۷۶ نفر از دانشجویان کبانگسان مالزی نشان دادند که آموزش در شکل‌دهی هویت، کیفیت زندگی و مهارت‌های زندگی جوانان نقش مؤثری دارد. محققین در ادامه پیرامون تأثیر آموزش بر اقوام مختلف بحث می‌کنند. پالی^۲ (۲۰۱۵) در تحقیقی با عنوان «سازندگی از طریق تعارض: مدل‌های محاسباتی هویت ملی» که در دانشگاه کالیفرنیا انجام شد عوامل مؤثر در هویت ملی را این‌گونه بر شمرده است: «گروه‌ها»، «ارزش‌های رایج»، «میزان توانایی مالی»، «ثبات و تعادل جامعه»، «تجهیزات دفاعی».

در کشور ما هم تحت شرایطی که بحران‌های هویتی مختلف نوجوانان و جوانان را تهدید می‌کند، ضرورت دارد که آموزش و پرورش به‌طور ویژه‌ای در زمینه هویت ملی برنامه‌ریزی و اقدام کند. بر همین اساس پژوهشگر سعی در یافتن پاسخ به این پرسش دارد که «کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان چه میزان است؟»

تعریف مفاهیم

حوزه سیاسی - جغرافیایی هویت ملی

تعریف نظری: منظور از حوزه سیاسی - جغرافیایی هویت ملی مجموعه درک افراد یک ملت از اشتراکات زندگی اجتماعی خود است که در درون مرزهای سیاسی جغرافیایی ویژه‌ای شکل می‌گیرد (قالیباف، ۱۳۹۰: ۵).

تعریف عملیاتی: در این پژوهش منظور از حوزه سیاسی - جغرافیایی هویت ملی، دو مؤلفه سرزمین (با ۳ شاخص) و نظام حاکم (با ۷ شاخص) است که سؤالات شماره ۱ تا ۱۰ پرسشنامه را به خود اختصاص داده‌اند.

حوزه دینی هویت ملی

تعریف نظری: هویت دینی احساس تعلق به دین و جامعه دینی است که مهم‌ترین دستاورد آن پاسخ به پرسش‌های بنیادی، جهت‌دهی به زندگی، وحدت اعتقادی و معنا بخشیدن به جهان است. مفهوم یادشده بیانگر این واقعیت است که هیچ فرد یا گروهی بر دیگران برتری ندارد جز کسانی که تقوای الهی بیشتری داشته باشند (مرشدی‌زاد و احمدلو، ۱۳۹۶: ۶۴ به نقل از ایمان و روحانی، ۱۳۹۲).

1. Fazilah

2. Palley

تعریف عملیاتی: در این پژوهش منظور از حوزه دینی هویت ملی، دو مؤلفه باورها (با ۳ شاخص) و رفتار (با ۳ شاخص) است که سؤالات شماره‌ی ۱۱ تا ۱۶ پرسشنامه را به خود اختصاص داده‌اند.

سؤالات تحقیق

- بدین ترتیب سؤال اصلی تحقیق عبارت است از این‌که «کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی چه میزان است؟» مسیر رسیدن به پاسخ این سؤال، از پرسش‌های فرعی زیر می‌گذرد:
- ۱- مؤلفه‌های کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی کدام‌اند؟
  - ۲- این مؤلفه‌ها چگونه اولویت‌بندی می‌شوند؟

روش تحقیق

این مطالعه یک تحقیق کاربردی است و به لحاظ روش، در گروه توصیفی پیمایشی قرار می‌گیرد. جامعه آماری مطالعه شامل تمامی معلمان، مدیران و معاونان مدارس متوسطه عادی دولتی شهر تهران به تعداد ۲۵۱۴۹ نفر است. حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۳۷۸ نفر تعیین شد. نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای صورت گرفت. برای این کار، کل تهران به ۵ منطقه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شده و از هر منطقه، مدارس به صورت تصادفی انتخاب گردیدند. نمونه‌گیری درون مدارس نیز به صورت تصادفی در دسترس انجام شد. بدین ترتیب ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری گردید. ابزار این پژوهش عبارت است از یک پرسشنامه محقق ساخته که مبتنی بر چارچوب نظری مستخرج از مبانی نظری تدوین شده است. این ابزار ۱۶ گویه دارد که جمعاً دو بعد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی را مورد سنجش قرار می‌دهند. روایی این ابزار به روش «روایی محتوایی» مورد ارزیابی قرار گرفته است. برای تضمین روایی محتوایی، پرسشنامه از نظر ۵ نفر از اساتید مدیریت آموزشی گذشته و طبق نظرات آنان، تغییراتی در آن اعمال گردید. این تغییرات کمک کرد تا گویه‌های پرسشنامه، روشن‌تر و دقیق‌تر شده و به نحو بهتری مؤلفه‌های موردنظر را مورد سنجش قرار دهند؛ اما در مورد پایایی ابزار مطالعه، از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. این محاسبه روی ۳۰ عدد پرسشنامه‌ای صورت گرفت که در

اجرای اولیه، توزیع و جمع‌آوری شدند. نتایج این بررسی نیز در بخش یافته‌ها گزارش خواهد شد.

یافته‌ها

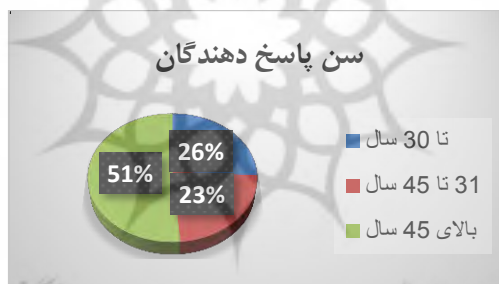
یافته‌های توصیفی

سن پاسخ‌دهندگان

همان‌طور که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، ۲۶ درصد از پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه زیر ۳۰ سال، ۲۳ درصد تا ۴۵ سال و مابقی بالای ۴۵ سال سن دارند.

جدول شماره ۲: توزیع سن پاسخ‌دهندگان

گروه	فراوانی	درصد
تا ۳۰ سال	۹۸	۲۶
۳۱ تا ۴۵ سال	۸۶	۲۳
بالای ۴۵ سال	۱۹۴	۵۱
جمع	۳۷۸	۱۰۰

نمودار شماره ۱: توزیع سن پاسخ‌دهندگان

جنسیت پاسخ‌دهندگان

همان‌طور که جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، ۴۶ درصد پاسخ‌گویان زن و مابقی مرد هستند.

جدول شماره ۳: توزیع جنسیت پاسخ‌دهندگان

گروه	فراوانی	درصد
زن	۱۷۲	۴۴
مرد	۲۱۶	۵۶
جمع	۳۷۸	۱۰۰

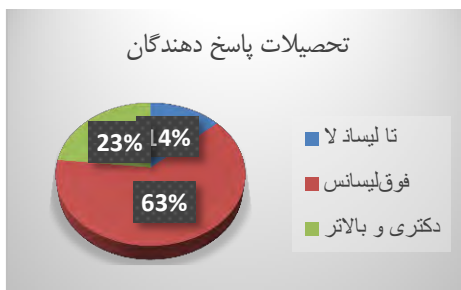
نمودار شماری ۲: توزیع جنسیت پاسخ دهندگان

سطح تحصیلات پاسخ دهندگان
همان‌طور که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد، مدرک تحصیلی ۱۳ درصد پاسخ دهندگان، زیر لیسانس، ۶۳ درصد فوق لیسانس و ۲۳ درصد دکتری و بالاتر است.

جدول شماری ۴: سطح تحصیلات پاسخ دهندگان

گروه	فراوانی	درصد
تا لیسانس	۵۱	۱۴
فوق لیسانس	۲۳۹	۶۳
دکتری و بالاتر	۸۸	۲۳
جمع	۳۷۸	۱۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار شماره ۳: تحصیلات پاسخ دهندگان

یافته‌های استنباطی

پایایی ابزار مطالعه

برای تعیین میزان پایایی پرسشنامه اصلی، از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. جدول شماره ۵ نتایج این بررسی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۵: نتایج محاسبه آلفای کرونباخ پرسشنامه

شماره گویه	مقدار آلفا	شماره گویه	مقدار آلفا
گویه ۱	۰/۸۸	گویه ۱۰	۰/۸۲
گویه ۲	۰/۷	گویه ۱۱	۰/۷۳
گویه ۳	۰/۸۶	گویه ۱۲	۰/۸۳
گویه ۴	۰/۸۴	گویه ۱۳	۰/۷
گویه ۵	۰/۸	گویه ۱۴	۰/۷۱
گویه ۶	۰/۸۳	گویه ۱۵	۰/۸۴
گویه ۷	۰/۸۵	گویه ۱۶	۰/۸۴
گویه ۸	۰/۸۹	کل پرسشنامه	۰/۸۶
گویه ۹	۰/۸۶		

همان‌طور که جدول شماره ۵ نشان می‌دهد، میزان آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۸۶ به دست آمده است بنابراین می‌توان گفت که پایایی پرسشنامه در حد مطلوبی ارزیابی شده است.

سؤال اصلی: کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی به چه میزان است؟

برای پاسخ به این سؤال، پرسشنامه‌ای ۱۶ سؤالی در طیف لیکرت طراحی شده و در آن، میزان اهمیت و کارکرد آموزش و پرورش در شکل‌دهی مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی از افراد نمونه مورد پرسش قرار داده شد. برای اطمینان از بازگشت ۳۷۸ پرسشنامه کامل، تعداد ۴۰۰ نسخه بین افراد نمونه توزیع گردید. نتایج تحلیل داده‌ها در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

جدول شماره ۶: نتایج تحلیل داده‌های کارکرد آموزش و پرورش در شکل‌دهی مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی

مؤلفه	شاخص (گویه‌ها)	میانگین	واریانس	بار عاملی	مقدار t	معنی‌داری
دین	میراث سرزمینی مشترک و احساس تعلق به آن	۳/۵۳	۰/۷	۰/۷۳۰۷۴۷	۷/۳۲۲۰۳۶	۹۹ درصد
	شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن	۳/۴	۰/۷	۰/۸۵۲۷۳۲	۱۳/۹۲۳۶۱	۹۹ درصد
	دفاع از میهن و تمامیت ارضی آن	۴/۰۵	۰/۸	۰/۶۷۸۵۸۲	۴/۵۹۸۵۰۶	۹۹ درصد
سیاسی - جغرافیایی	پذیرش، احترام و افتخار به نظام اسلامی - ایرانی حاکم	۳/۱۳	۰/۵	۰/۶۵۷۵۵۱	۷/۵۱۱۴۹۴	۹۹ درصد
	وحدت، همگرایی و یکپارچگی ملی تحت لوای حاکمیت مشترک	۴/۰۲	۰/۸	۰/۷۳۴۵۰۳	۱۱/۳۶۷۰۴	۹۹ درصد
	وفاداری و تمهد به ملت و کشور	۳/۵۷	۰/۷	۰/۷۰۹۳۷۲	۱۱/۶۹۱۴۳	۹۹ درصد
	افتخار و مباهات به نام کشور در عرصه‌های بین‌المللی	۳/۹۴	۰/۷	۰/۷۰۶۸۷۸	۵/۷۰۵۳۱۲	۹۹ درصد
	همکاری و همراهی با نهادهای سیاسی کشور در مواقع حساس	۳/۸	۰/۷	۰/۷۲۵۷۶۳	۷/۳۱۵۸۴۱	۹۹ درصد
	شناخت و پاسداشت الزامات امنیت ملی	۳/۸۲	۰/۷	۰/۶۹۴۸۳۴	۷/۱۷۰۸۴	۹۹ درصد
	پاسداشت پول و سرمایه‌های ملی در جهت پیشرفت کشور	۳/۷	۰/۸	۰/۸۲۵۶۳۴	۱۸/۷۲۸۸۶	۹۹ درصد
	التزام قولی و عملی به اصول و فروع دین	۳/۹۷	۰/۷	۰/۷۷۱۸۰۶	۸/۸۹۶۴۲	۹۹ درصد
	احترام قولی و عملی به پیشوایان و بزرگان دینی	۳/۹۵	۰/۷	۰/۶۸۲۵۸۵	۶/۵۷۲۸۹	۹۹ درصد
دین	التزام به ارزش‌های وحدت بخش اسلامی	۳/۹۳	۰/۸	۰/۷۷۹۶۱۵	۸/۲۵۰۰۷۱	۹۹ درصد

۹۹ درصد	۴/۴۱۰۵۲۸	۰/۶۹۰۹۰۶	۰/۷	۴/۱۸	تعظیم شعائر اسلامی	۳
۹۹ درصد	۱۲/۹۸۹۴۴	۰/۸۷۵۱۶۶	۰/۷	۴/۱۶	ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل	
۹۹ درصد	۹/۲۱۵۲۹۹	۰/۷۸۰۳۹۵	۰/۸	۳/۹	رعایت اخلاق اسلامی	

همان‌طور که جدول شماره ۶ نشان می‌دهد ضرایب T برای کلیه شاخص‌ها در سطح معنی‌داری ۹۹ درصد، بیش از عدد $۲/۵۶$ به دست آمده‌اند. هم‌چنین با توجه به بارهای عاملی محاسبه شده بیشترین بار عاملی برای مؤلفه‌های «شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن» و «ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل» محاسبه شده است.

مرحله بعدی پژوهش، بررسی معنی‌داری و شدت رابطه بین مؤلفه با ابعاد مربوطه است؛ بدین منظور با استفاده از روش تجمعی، امتیاز هر یک از گویه‌های مرتبط با مؤلفه‌ها و میانگین آنها محاسبه شده و این میانگین، نمره هر یک از ابعاد پژوهش را مشخص می‌کند.

جدول شماره ۷: نتایج بار عاملی و سطح معنی‌داری مؤلفه‌ها با ابعاد پژوهش

سطح معنی‌داری	مقدار آماره t	مقدار بار عاملی	میانگین	مؤلفه	بعد
۹۹ درصد	۸/۱۲۳۹۱۲	۰/۸۴۶۰۶	۳/۶۵۷۸	سرزمین	سیاسی - جغرافیایی
۹۹ درصد	۱۴/۸۱۷۷۷	۰/۸۵۶۲۸۲	۳/۷۱۱۵	نظام حاکم	
۹۹ درصد	۳۰/۶۶۹۸	۰/۸۹۴۱۱۱	۳/۹۴۶۸	باورها	دینی
۹۹ درصد	۳۲/۷۸۷۷	۰/۸۹۴۸۶۶	۴/۰۸۰۶	رفتار	

بر اساس جدول شماره ۷ می‌توان گفت که با توجه به نتایج آزمون T تمامی مؤلفه‌های پژوهش با ابعاد مربوطه در سطح ۹۹ درصد رابطه معنی‌داری دارند و با توجه به نتایج آزمون بار عاملی مؤلفه‌ها بر ابعاد، می‌توان نتیجه گرفت که تمامی مؤلفه‌ها با ابعاد مربوطه همبستگی بالایی دارند.

در گام بعد، با تجمیع نمره‌های مؤلفه‌های هر بعد و تعیین میانگین نمرات آنها، نمرات جدید برای هر بعد تعیین گردید که با استفاده از آزمون t سطح معنی‌داری روابط این ابعاد با متغیر وابسته پژوهش یعنی نقش آموزش و پرورش در شکل‌دهی هویت ملی دانش‌آموزان مقطع متوسطه مورد آزمون قرار گرفت. جدول شماره ۸ نتایج این آزمون را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۸: نتایج آزمون t تأثیر ابعاد بر متغیر وابسته

بعد	میانگین واقعی	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد	میانگین مورد انتظار	نمره t	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین	
							پایین‌ترین	بالا‌ترین
سیاسی - جغرافیایی	۴/۰۱۳۸	۰/۴۲۱۷۳	۰/۰۲۰۱۵	۳	۵۰/۳۱	۰	۰/۰۱۳۷۹	۰/۹۷۴۲
دینی	۳/۷۴۳۱	۰/۳۶۵۷۴	۰/۰۱۷۴۸	۳	۴۲/۵۲۲	۰	۰/۷۴۳۱۱	۰/۷۰۸۸

همان‌طور که جدول شماره ۸ نشان می‌دهد. این آزمون با میانگین فرضی ۳ و درجه آزادی ۴۳۷ اجرا شده و نتایج آزمون t حاکی از این است که بعد سیاسی - جغرافیایی با مقدار t تک نمونه‌ای (۵۰/۳۱۰) و با اختلاف میانگین واقعی (۱/۰۱۳۷) از میانگین فرضی و بعد دینی با مقدار t تک نمونه‌ای (۴۲/۵۲۲) و با اختلاف میانگین واقعی (۰/۷۴۳۱) از میانگین فرضی بالاتر است. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی در نقش‌آفرینی آموزش و پرورش در شکل‌دهی هویت ملی دانش‌آموزان مقطع متوسطه تأثیرگذارند.

سؤال فرعی اول: مؤلفه‌های کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی کدام‌اند؟

به‌منظور پاسخ به این سؤال، مبانی نظری در دسترس مطالعه شده و فهرستی از ۲۵ شاخص هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی استخراج شد. بازخوانی‌های متعدد این فهرست، به تشخیص و رفع قرابت‌های معنایی و همپوشانی‌های موجود و نهایتاً رفع آنها منجر شد. در نتیجه ۱۶ شاخص به دست آمد که مبتنی بر ادبیات موجود، زیر چهار مؤلفه و دو بعد طبقه‌بندی شدند. تقسیم‌بندی حاصله، در جدول ۹ ارائه شده است.

جدول شماره ۹: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تثبیت شده

بعد	مؤلفه	ردیف	شاخص
سیاسی - جغرافیایی	سرزمین	۱	میراث سرزمینی مشترک و احساس تعلق به آن
		۲	شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن
		۳	دفاع از میهن و تمامیت ارضی آن
دینی	تقدیر	۴	پذیرش، احترام و افتخار به نظام اسلامی - ایرانی حاکم
		۵	وحدت، همگرایی و یکپارچگی ملی تحت لوای حاکمیت مشترک

وفاداری و تعهد به ملت و کشور	۶	دین	ت.	
افتخار و مباهات به نام کشور در عرصه‌های بین‌المللی	۷			
همکاری و همراهی با نهادهای سیاسی کشور در مواقع حساس	۸			
شناخت و پاسداشت الزامات امنیت ملی	۹			
پاسداشت پول و سرمایه‌های ملی در جهت پیشرفت کشور	۱۰			
التزام قولی و عملی به اصول و فروع دین	۱۱			
احترام قولی و عملی به پیشوایان و بزرگان دینی	۱۲			
التزام به ارزش‌های وحدت‌بخش اسلامی	۱۳			
تعظیم شعائر اسلامی	۱۴			ت.
ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل	۱۵			
رعایت اخلاق اسلامی	۱۶			

برای حصول اطمینان از درستی این جدول، پرسشنامه‌ای تدوین شده و برای تعدادی از صاحب‌نظران و خبرگان ارسال گردید تا آراء آنها درباره مناسب بودن شاخص‌ها و مقوله‌بندی و نیز پیشنهادهای احتمالی جمع‌آوری گردد. بدین ترتیب ۱۶ شاخص در ذیل چهار مؤلفه و دو بعد به‌صورت نهایی به تأیید رسید. جدول شماره ۱۰ میانگین و انحراف معیار گویه‌های مختلف طبق نظر خبرگان را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۱۰: میانگین و انحراف معیار گویه‌ها طبق نظر خبرگان

گویه	میانگین	انحراف معیار	گویه	میانگین	انحراف معیار
۱	۳/۵۳	۰/۷۲۷	۹	۳/۸۲	۰/۶۷۲
۲	۳/۱۳	۰/۴۹۲	۱۰	۳/۷	۰/۷۵۷
۳	۴/۰۵	۰/۷۶۷	۱۱	۳/۹۷	۰/۶۷۲
۴	۳/۴	۰/۶۶۵	۱۲	۳/۹۵	۰/۷۳۹
۵	۴/۰۲	۰/۷۶۵	۱۳	۳/۹۳	۰/۷۸۳
۶	۳/۵۷	۰/۷۳	۱۴	۴/۱۸	۰/۷۱۴
۷	۳/۹۴	۰/۷۲۵	۱۵	۴/۱۶	۰/۶۸۵
۸	۳/۸	۰/۶۹۷	۱۶	۳/۹	۰/۸۴

جدول شماره‌ی ۱۰ گویای این نکته است که تمامی گویه‌ها از نظر خبرگان میانگینی بالاتر از میانگین فرضی سه کسب کرده‌اند و از اهمیت بالایی برخوردارند. هم‌چنین در پرسشنامه مذکور از خبرگان درباره میزان مناسب بودن مؤلفه برای شاخص‌ها و نیز ابعاد برای مؤلفه‌ها با پاسخ‌های بلی و خیر پرسیده شده بود که تمامی پاسخ‌ها مثبت بود. بدین ترتیب ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مستخرج از ادبیات، با تأیید خبرگان به تثبیت رسیدند.

سؤال فرعی دوم: این مؤلفه‌ها چگونه اولویت‌بندی می‌شوند؟

این سؤال با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای پاسخ داده شده است. در این بخش با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای و با نرم‌افزار سوپر دیسیژن ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی دانش‌آموزان اولویت‌بندی شده‌اند که نتایج در جدول شماره‌ی ۱۱ قابل مشاهده است.

جدول شماره‌ی ۱۱: نتایج اولویت‌بندی معیارهای اصلی

۰/۵۸	نرخ ناسازگاری
وزن نرمال شده	
۰/۶۹	عوامل سیاسی - جغرافیایی
۰/۵۱	عوامل دینی

جدول شماره‌ی ۱۱ نشان می‌دهد که معیار عوامل سیاسی - جغرافیایی با وزن ۶۹ و معیار عوامل دینی با وزن ۵۱ در اولویت‌های اول تا دوم قرار گرفته‌اند. به‌علاوه با توجه به کمتر بودن ضریب ناسازگاری از ۱/۰، می‌توان نتیجه گرفت که داده‌ها سازگار بوده‌اند.

تعیین وزن‌های سراسری (اولویت‌بندی کلی شاخص‌ها)

در گام نهایی، با در نظر گرفتن روابط بین معیارهای اصلی تحقیق، وزن‌های سراسری یا به‌عبارت دیگر اولویت‌بندی شاخص‌های مربوط به ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی دانش‌آموزان با استفاده از نرم‌افزار سوپر دیسیژن محاسبه شد که به‌صورت جدول زیر است.

جدول شماره ۱۲: وزن‌های سراسری شاخص‌ها

ردیف	شاخص	میانگین
۱	ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل	۰/۰۷۹
۲	وفاداری و تعهد به ملت و کشور	۰/۰۷۸
۳	التزام به ارزش‌های وحدت بخش اسلامی	۰/۰۷۶
۴	شناخت و پاسداشت الزامات امنیت ملی	۰/۰۷۱
۵	التزام قولی و عملی به اصول و فروع دین	۰/۰۷
۶	همکاری و همراهی با نهادهای سیاسی کشور در مواقع حساس	۰/۰۶۹
۷	شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن	۰/۰۶۸
۸	تعظیم شعائر اسلامی	۰/۰۵۹
۹	دفاع از میهن و تمامیت ارضی آن	۰/۰۵۶
۱۰	پذیرش، احترام و افتخار به نظام اسلامی - ایرانی حاکم	۰/۰۵۴
۱۱	احترام قولی و عملی به پیشوایان و بزرگان دینی	۰/۰۵۱
۱۲	وحدت، همگرایی و یکپارچگی ملی تحت لوای حاکمیت مشترک	۰/۰۴۷
۱۳	پاسداشت پول و سرمایه‌های ملی در جهت پیشرفت کشور	۰/۰۴۶
۱۴	میراث سرزمینی مشترک و احساس تعلق به آن	۰/۰۴۵
۱۵	افتخار و مباحات به نام کشور در عرصه‌های بین‌المللی	۰/۰۴۵
۱۶	رعایت اخلاق اسلامی	۰/۰۴۳

با توجه به جدول شماره ۱۲ سه شاخص «ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل»، «وفاداری و تعهد به ملت و کشور» و «التزام به ارزش‌های وحدت‌بخش اسلامی»، وزن‌های بالا را به دست آورده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

این تحقیق با هدف، بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی دانش‌آموزان انجام شد. سؤال اصلی عبارت است از این‌که کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی چه میزان است؟ تجزیه و تحلیل پرسشنامه در رابطه با سؤال اصلی تحقیق گویای این مطلب است که از نظر متصدیان آموزش و پرورش که در این

مطالعه شرکت کرده‌اند، آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی دانش‌آموزان کارکرد بالایی دارد. بررسی ضرایب T کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی هویت ملی دانش‌آموزان نشان می‌دهد که ضرایب تمامی شاخص‌ها بالای ۲/۵۶ بوده و در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار هستند. هم‌چنین در نتیجه آزمون تحلیل عاملی مشخص شد که بیشترین بار عاملی از آن مؤلفه «شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن» به میزان ۰/۸۵۲۷۳۲ و «ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل» با میزان ۰/۸۳۵۱۶۶ است. این یافته که شناخت و محترم شمردن موقعیت جغرافیایی کشور و ویژگی‌های آن نقش زیادی در هویت ملی ایرانیان دارد، بسیار قابل قبول و آشناست. این ملت بارها و بارها در طول تاریخ سراسر افتخار خود نشان داده است که به کشور و موطن خود عشق ورزیده و همیشه به آن افتخار کرده است. جان‌فشانی و حماسه‌آفرینی ایرانی‌ها در راه حفظ موقعیت جغرافیایی سرزمین خود و پاسداشت هر و جب از این سرزمین سرفراز، نمونه‌ایی است که مؤید این واقعیت است. از سوی دیگر بالا بودن نقش ولایت‌مداری اسلامی در قول و عمل نیز نتیجه‌ای کاملاً مانوس و آشناست. یکی از انگیزه‌هایی که ملت ایران را به تحمل مشکلات و پایداری و استقامت در شرایط مختلف تاریخی ترغیب کرده است، همین نیروی عظیم است. موارد مطرح شده در این یافته‌ها در مطالعات خسروی ۱۳۹۰، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، هاردر ۲۰۱۴، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹، ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲ و پاشا و همکاران ۱۳۹۱ نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند و از این نظر با آنها همخوانی نشان می‌دهد.

سؤال فرعی اول این تحقیق که برای شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی - جغرافیایی و دینی بود، با مطالعه ادبیات نظری موجود و تهیه فهرستی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های این موضوع، واکاوی شد. فهرست حاصل شده در چند مرحله بازبینی و پالایش، به شکل یک پرسشنامه طراحی شده و در اختیار خبرگان این حوزه قرار گرفت. خبرگان، میزان ارتباط مؤلفه‌ها و شاخص‌ها را با ابعاد و با خود موضوع بررسی کرده و نظر خود را در این زمینه اعلام کردند. نتایج این نظرسنجی بدین صورت بود که تمامی گویه‌ها میانگینی بالای میانگین فرضی را کسب کردند و بدین ترتیب مورد تأیید خبرگان قرار گرفتند. بدین ترتیب نتایج سؤال اول فرعی، سه مؤلفه در بعد سیاسی - جغرافیایی و دو

مؤلفه در بعد دینی را به نمایش گذاشتند که به ترتیب عبارت‌اند از: «سرزمین» و «نظام حاکم» در بعد سیاسی - جغرافیایی و «باورها» و «رفتار» در بعد دینی. سؤال فرعی دوم تحقیق در نظر داشت چگونگی اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد مورد مطالعه را بررسی کند. استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای بررسی شد و در نتیجه‌ی آن، بعد سیاسی - جغرافیایی و دینی اولویت‌بندی شدند.

یافته‌های این تحقیق و مؤلفه‌ها و شاخص‌های حاصل شده، در مطالعات پژوهشگرانی همچون کوه ۲۰۱۰، مرتضایی و ادریسی ۱۳۹۳، مونتیبالت ۲۰۱۵، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱، قربانی و همکاران ۱۳۹۲، نیک ملکی و مجیدی ۱۳۹۲، هیرو ۱۳۹۰ و ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند که این امر حاکی از همخوانی بین این پژوهش‌هاست.

در پایان تأکید می‌شود که هویت ملی به‌عنوان مفهومی وسیع و درعین‌حال ویژه، برخاسته از تفکر و منش جمعی یک ملت است و حاوی عناصر مهم و تمایز بخشی است که ملت ما را از سایر ملل تمیز می‌دهد. به دلیل همین اهمیت است که کوشش برای تقویت و اختصاصی‌تر کردن هرچه بیشتر آن، با بقای فرهنگ و آداب عمومی ایرانیان رابطه داشته و در کارزار چند فرهنگی و بعضاً بی‌فرهنگی حاکم بر مناسبات بدون مرز این عصر، به‌عنوان سلاحی برای حفظ مرزهای عقیدتی و ارزشی ملت محسوب می‌شود. امروزه حفظ هویت ایرانی - اسلامی ما، بیش‌ازپیش اهمیت پیدا کرده و تمام سازمان‌ها و نیروها در جامعه از جمله آموزش و پرورش باید برای این مهم بسیج شوند تا ضمن حفظ تعامل و ارتباط سازنده با سایر ملل، کوچک‌ترین خللی به هویت ارزشمند و بی‌همتای ایرانی - اسلامی مان وارد نشده و همگی تا همیشه تاریخ به این هویت فروزان و بی‌بدیل، مباحثات کنیم.

منابع

- آقاپور، اسلام (۱۳۹۱)؛ «بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مرتبط با هویت ملی جوانان نظامی (مطالعه موردی شهرک شهید محلاتی تهران)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۳، ش ۵۰، صص ۱۶۲-۱۴۳.
- آیتی، محسن؛ لقمان‌نیا، مهدی؛ خامسان، احمر؛ خلیفه، مجتبی (۱۳۹۰)؛ «شناسایی مؤلفه‌های هویت ملی در برنامه‌های درسی براساس نظریه داده بنیاد»، *مجله نوآوری های آموزشی*، س ۱۰، ش ۴۰، صص ۵۶-۳۲.
- ایزدی، مهشید؛ قاسمی، کبری (۱۳۹۰)؛ «تأثیر استفاده از شبکه اطلاعات جهانی بر هویت دینی - ملی دانش‌آموزان»، *مجله کتاب ماه علوم اجتماعی*، س ۱۵، ش ۳۸، صص ۱۲۱-۱۱۴.
- خسروی، علیرضا (۱۳۹۰)؛ «امام خمینی(ره) - و بازسازی هویت - از هویت ملی تا هویت سیاسی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۲، ش ۴۶، صص ۳۰-۳.
- رزازی‌فر، افسر (۱۳۸۹)؛ «الگوی جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران (با تأکید بر رابطه میان هویت ملی و ابعاد آن)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۱، ش ۵، صص ۱۳۴-۱۰۱.
- رهری، مهدی؛ بلباسی، میثم؛ قربی، سیده‌محمدجواد (۱۳۹۴)؛ «هویت ملی در سند تحول بنیادین جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۶، ش ۱، صص ۶۶-۴۵.
- عبایی کوپایی، محمود؛ احقر، قدسی؛ رمضان‌پور، فریبا (۱۳۸۹)؛ «رابطه نظام ارزش‌ها با هویت ملی دانش‌آموزان (مطالعه موردی دانش‌آموزان پسر و دختر مقطع متوسطه تهران ۱۳۸۸ - ۱۳۸۹)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۱، ش ۴۴، صص ۲۶-۳.
- قالیباف، محمدباقر؛ پوینده، محمدهادی (۱۳۹۰)؛ «تبیین جغرافیایی بنیادهای هویت ملی، مطالعه موردی ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۲، ش ۱، صص ۲۴-۳.
- مرشدی‌زاد، علی، احمدلو، کاووس، (۱۳۹۶)، «مؤلفه‌های هویت اسلامی و ایرانی در اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۸، ش ۱۲، صص ۷۶-۶۳.
- مظفر، نسیمه، (۱۳۹۱)، «عوامل مؤثر بر هویت ملی دانش‌آموزان (مطالعه موردی آموزش و پرورش دوره متوسطه منطقه ۷ تهران)»، *مجله رشد آموزش علوم اجتماعی*، س ۳، ش ۷، صص ۱۱-۴.
- مقصودی، مجتبی (۱۳۹۱)؛ *هویت و همبستگی ملی در نظام آموزشی ایران*، تهران: انتشارات تمدن ایرانی (وابسته به مؤسسه مطالعات ملی).
- میرمحمدی، داود؛ ساروخانی، باقر (۱۳۹۱)؛ «فضای مجازی و تحولات هویت ملی در ایران مطالعه موردی شهر تهران»، *مجله مطالعات ملی*، س ۱۳، ش ۵۲، صص ۳۰-۳.
- نیک‌ملکی، محمد؛ مجیدی، حسن (۱۳۹۲)؛ «شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان و هویت دینی و اسلامی جوانان»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۴، ش ۲، صص ۱۶۸-۱۴۵.

Davidson, Ann Lock (2016); *Making and modeling identity in schools*, State University of Newyork press, PP 1-3.

Jaber, Nadia zakaria (2015); "An analysis of the Palestinian culture using Hofsted's cultural framework, and it's Implication on teacher's classroom practices and students cultural identity", *6th world conference on psychology consulting and guidance*, PP 292-295.

Koh, Serene, S, (2010); *National Identity and young Childern: A comparative study of 4th and 5th grades in Singapore and the United states. A dissertation submitted in partial fulfillment if the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Eduvation) in the university of Michigan*.

Kriesje, H (2015); *Nation and National identity (The European experience in perspective)*, Zurich: Ruegger.

Palley, Stephan, (2015), "*Construction trough conflict: Computation models of state formation and National Identity*", Educational thesis and Dissertations UCLA, esclolarship university of California, losangeles.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی